

Topory T-kształtne z poroża w mezolocie i neolocie Niżu Środkowoeuropejskiego

Przez setki tysięcy lat Europa Północna była zamieszkiwana przez różnicowane grupy ludzkie, których podstawą utrzymania było łowiectwo i zbieractwo. Sytuacja ta zmieniła się zasadniczo około połowy 6 tys. lat BC, kiedy na obszar Europy Środkowej wkroczyły pierwsze społeczności rolnicze, określane mianem kultury ceramiki wstęgowej rytej. W Polsce pojawiły się one przekraczając od południa górskie łańcuchy Karpat i Sudetów. Te pierwsze społeczności rolnicze, uprawiające ziemię i hodujące zwierzęta, zwane neolitycznymi, osiedliły się na początku na żyznych lessowych wyżynach Polski południowej i na czarnych ziemiach występujących na Niżu. Kolejne fale rolników, które przybyły z południowej Europy w kolejnym tysiącleciu, stopniowo kolonizowały również ziemie mniej urodzajne. Proces zasiedlenia Niżu Europy Środkowej, określane mianem neolityzacji, zakończył się około 4000 lat lat BC, gdy rolnicy należący do tzw. kultury pucharów lejkowatych zasiedlili południowe pobrzeża Morza Północnego i Bałtyku.

Przekraczając łańcuchy górskie rolnicy rozpoczęli kolonizację obszaru, który był już zasiedlony przez zróżnicowane mezolityczne społeczności łowiecko-zbierackie, stąd ich wzajemne kontakty były nieuniknione. Kiedy rolnicy dotarli do południowych wybrzeży Morza Północnego i Bałtyckiego, uświadomili sobie, iż ten teren jest już zamieszkiwany przez społecznie i gospodarczo rozwinięte grupy łowców-zbieraczy-rybaków, określanych przez archeologów mianem kultury Swifterbant, Ertebølle i post-maglemskiej. Ludzie ci byli świetnymi rybakami i produkowali charakterystyczną ceramikę ostrodenną i lampki ceramiczne. Byli również utalentowanymi rzemieślnikami, wytwarzając z poroża i kości m. in. topory, harpuny i sztylety. W związku z tym obcy dla nich styl życia rolników nie wydawał się dla nich atrakcyjny. Stąd też wydaje się, iż proces neolityzacji miał na tym obszarze charakter powolnego rozwoju wzajemnych relacji, w którym obie strony miały wiele do zaoferowania.

Archeologicznie udokumentowane przejawy kontaktów między łowcami-zbieraczami i wczesnymi rolnikami na obszarze Niżu Środkowoeuropejskiego są bardzo rzadkie. Są to głównie przedmioty pozyskiwane w trakcie kontaktów handlowych, np. pojedyncze naczynia gliniane wytwarzane przez rolników bądź łowców-zbieraczy, bursztyn z plaż Bałtyku lub futra zwierzęce.

Szczególną rolę w tych kontaktach odgrywały topory T-kształtne wytwarzane z poroży jeleni i łosi. Są to bardzo charakterystyczne narzędzia, nazwane przez archeologów w powyższy sposób, ponieważ ich kształt przypomina dużą literę „T”. Ich wyjątkowość związana jest z faktem, iż jest to jedyny typ narzędzia, które znajdujemy powszechnie w Europie Północnej zarówno na osadach późnomezolitycznych łowców-zbieraczy-rybaków jak i na osadach wczesneolitycznych.

Naukowcy do dzisiaj nie są zgodni co do tego, gdzie te narzędzia w Europie Północnej wytwarzano po raz pierwszy. Czy zostały wynalezione przez łowców-zbieraczy i technologia ich wytwarzania została następnie przekazana do niektórych społeczności neolitycznych? Czy może zostały one wynalezione niezależnie przez łowców-zbieraczy i rolników?

Głównym celem niniejszego projektu jest wielostronne scharakteryzowanie wytwarzania toporów T-kształtnych w szerokim kontekście osadnictwa mezolitycznego i neolitycznego Niżu Europy Środkowej. Projekt uwzględni przy tym będzie zarówno aspekt technologiczny ich wytwarzania, jak i ich chronologię, pochodzenie oraz kontekst kulturowy występowania. Mamy przekonanie, iż pozwoli on rozwiązać w sposób systematyczny kwestię genezy toporów T-kształtnych i ich znaczenia w procesie neolityzacji.

Zasadnicza hipoteza badawcza, która będzie testowana w ramach projektu zakłada, że transfer technologii wytwarzania toporów ze środowiska łowców-zbieraczy do świata neolitycznego rzeczywiście miał miejsce. Byłoby to unikatowe zjawisko kulturowe, o dużo poważniejszych konsekwencjach społecznych niż „zwykła”, choćby najbardziej intensywna wymiana. Rola szczególną w tym procesie mogły odgrywać społeczności tzw. grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej. Zamieszkiwały one Niż Polski w 5 tys. lat BC. Poza powszechnym wytwarzaniem toporów T-kształtnych, społeczności te uzewnętrzniają jeszcze inne ślady oddziaływań mezolitycznych, czytelne w ich specyficznej strukturze genetycznej oraz w obrządku pogrzebowym. Gdyby testowana hipoteza się potwierdziła, miałaby ona zasadnicze znaczenie dla zrozumienia relacji między mezolitycznymi łowcami-zbieraczami a pierwszymi rolnikami. W konsekwencji, projekt byłby istotnym głosem w toczącej się dyskusji nad przebiegiem neolityzacji Europy Północnej.